

Utrecht passief in rookpreventie

Gemeenten zijn sinds 2011 verantwoordelijk voor rookpreventie. Dat is in Utrecht nauwelijks te merken. De gemeente schuift de verantwoordelijkheid naar het welzijnswerk, de sportverenigingen en het rijk, blijkt uit een rondgang van de Onderzoeksredactie Tabak langs 4 grote en 16 middelgrote steden.

Ties Keyzer & Irene Schoenmacker voor Onderzoeksredactie Tabak

De keet was helemaal geel uitgeslagen van de nicotine toen ze hier kwam werken, vertelt beheerder Jannie Wemmenhoven van speeltuin de Torteltuif. "Tijdens mijn sollicitatiegesprek was mijn eis dat de hele speeltuin rookvrij moest zijn, anders nam ik de baan niet." Ze is blij met de nieuwe eis van de gemeente Utrecht dat vanaf dit jaar alle speeltuinen rookvrij moeten zijn. "Iedereen weet dat roken slecht is. En al helemaal in een omgeving waar kinderen komen."

Sinds de Volksgezondheidsnota 2011 zijn gemeenten verantwoordelijk voor het antirookbeleid. Maar soepel gaat dit, zeven jaar later, nog steeds niet in Utrecht. Wethouder Victor Everhardt (D66), verantwoordelijk voor het gezondheidsbeleid, wijst naar het Rijk: "we kunnen het niet alleen. Als het je menens is, moet je durven investeren."

Wie is verantwoordelijk?

Utrecht wil kennelijk niet met ferme hand optreden. Neem bijvoorbeeld de Utrechtse speeltuin de Duizendpoot. Ja, er mag vanaf januari niet meer gerookt worden, zegt 'sociaal makelaar' (welzijnswerker) Esther van den Berg, die haar werk doet vanuit een gebouw middenin de speeltuin. Maar ze heeft geen idee hoe dat verbod wordt vormgegeven. Ze belt met haar manager, die weer doorverwijst naar de gemeente. Die kan bordjes leveren of eventueel boetes uitgeven, maar dan moeten we er als speeltuin zelf om vragen, zegt Van den Berg na het telefoongesprek.

De speeltuin is groot en omheind met een hek. Behalve speelterrein is het een ontmoetingsplaats voor buurtbewoners. Vooral 's zomers is het druk bij de picknicktafels en wordt er flink gerookt, zegt Van den Berg. "Dan blijft het hek tot tien uur 's avonds open, maar tot zo laat blijf ik niet altijd. Er zijn dan natuurlijk wel buurtgenoten, maar ik kan me niet voorstellen dat die elkaar gaan aanspreken op hun rookgedrag."

Volgens de gemeente Utrecht zijn de sociale makelaars en de beheerders van de speeltuin zelf verantwoordelijk voor het handhaven van het beleid. "Wanneer een speeltuin door bewoners open wordt gehouden, blijft de sociaal makelorganisatie (welzijnsorganisaties in de Utrechtse wijken, red.) verantwoordelijk voor de uitvoering van het beleid en het beheer", schrijft de gemeente in een reactie op dit artikel.

'Beperkte capaciteit'

Van de Utrechtse volwassenen rookt 23 procent, blijkt uit de meest recente Gezondheidsmonitor. Dat komt overeen met het gemiddelde aantal rokers in Nederland. Maar bij laagopgeleiden Utrechters is dit percentage 39 procent en bij Utrechters met een Turkse achtergrond ligt het percentage rokers eveneens boven het gemiddelde.

In de nota volksgezondheid uit 2015 die gemeenten verplicht zijn op te stellen, neemt het tabaksontmoedigingsbeleid in Utrecht verrassend weinig ruimte in. De stad wil het tabak- en cannabisgebruik onder jongeren terugdringen, maar maakt niet concreet op welke manier. "We hebben als gemeente maar beperkte capaciteit",

benadrukt wethouder Everhardt. “Je kunt daarvan vinden wat je wilt, maar we moeten nu eenmaal keuzes maken.”

Geen handhaving

In 2016 is in Utrecht een motie aangenomen die moet zorgen dat sportterreinen zoveel mogelijk rookvrij worden. In totaal zijn er 41 clubs waar langs de zijlijn gerookt kan worden, blijkt uit cijfers van Vereniging Sport Utrecht. Rune Massing, gezondheidsadviseur van de VSU: “toen ik hier in maart begon te werken, was nog maar een handjevol clubs helemaal of gedeeltelijk rookvrij.” Dat aantal is intussen opgelopen tot 21, stelt hij. In totaal telt Utrecht zo’n 350 sportverenigingen. Er is dus een lange weg te gaan. “Het zou handig zijn als de gemeente hier een duidelijk standpunt inneemt”, zegt Massing, “en zegt: roken bij sportclubs mag gewoon niet. Nu is er geen vorm van handhaving en moet er een aanspreekcultuur ontstaan, waarin leden elkaar gaan aanspreken op hun rookgedrag. Dat is lastig.”

Utrecht staat niet alleen. Ook andere gemeenten doen tot nu toe weinig op het gebied van tabaksontmoediging, blijkt uit onderzoek van de Onderzoeksredactie Tabak. De burgers willen wel, zoals buurtbewoner Franny Klarenbosch, die net haar kleindochter bij De Duizendpoot komt ophalen. “Helemaal terecht”, vindt ze het rookverbod, hoewel ze zelf een verstokte roker is. “Ik probeer er mee op te houden” – maar met een bedroefde grijns – “het lukt me maar niet.” Ze heeft nog een tip voor de gemeente: “Zet die rookpaal flink wat meters buiten het hek. Dan moeten we nog een eindje lopen ook.”

© Onderzoeksredactie Tabak 2018. Dit artikel en bijbehorende gegevens mogen met bronvermelding worden overgenomen.

KADER: Hoe staat het elders?

Van de grootste vier Nederlandse gemeenten zijn Amsterdam, Den Haag en Rotterdam lid van de Alliantie Nederland Rookvrij. Utrecht staat op het punt lid te worden. Amsterdam heeft als enige stad een aparte tabaksnota en zet inmiddels voorzichtig de eerste stappen op het rookvrije pad, maar de plannen staan nog niet bol van de ambities.

Ook bij de meeste middelgrote gemeenten blijft het onderwerp op de plank liggen. Er is geen geld (Almere), of het accent van het beleid ligt op bewegen (Apeldoorn). De gemeente Haarlem vroeg ons het onderzoek uit te stellen tot er concrete resultaten zijn. Andere gemeenten als Eindhoven en Breda hebben geen rookbeleid, of reageerden helemaal niet (Den Bosch, Maastricht, Zwolle). Bovendien heeft het merendeel (15 van de 20 gemeenten) zich nog steeds niet aangesloten bij de Alliantie Nederland Rookvrij.

Overzichtstabel G20 gemeenten

Voor het onderliggende bestand met toelichtingskader, zie Excel bestand mail.

Gemeente	Tabaksnota	Rookbeleid	Alliantie NR op 1-1-2018	% Rokers (18+) in 2016
Amsterdam		Ja, enige urgentie		27%
Rotterdam		Ja, geen urgentie		26%
Den Haag		Ja, geen urgentie		25%
Utrecht		Ja, geen urgentie		23%
Eindhoven		Nee, geen rookbeleid		21%
Tilburg		Ja, geen urgentie		23%
Groningen		Ja, enige urgentie		28%
Almere		Nee, geen rookbeleid		17%
Breda		Nee, geen rookbeleid		20%
Nijmegen		Geen respons		23%
Apeldoorn		Ja, geen urgentie		21%
Haarlem		Geen medewerking		23%
Enschede		Nee, geen rookbeleid		21%
Arnhem		Nee, geen rookbeleid		25%
Amersfoort		Geen medewerking		19%
Zwolle		Geen respons		20%
Leiden		Nee, geen rookbeleid		20%
Zaanstad		Geen respons		24%
s Hertogenbosch		Geen respons		22%
Maastricht		Geen respons		23%

KADER: Onderzoeksmethode

Om een helder beeld te krijgen van de precieze invulling die de gemeenten aan het lokale anti-tabaksbeleid geven, hebben we de gezondheidsnota's van de vier grootste en zestien middelgrote gemeenten geanalyseerd. Ook ontvingen de gemeenten een uitgebreide enquête met vragen over concrete maatregelen, subsidies en samenwerkingsverbanden met lokale partijen.

Bij Amsterdam en Utrecht interviewden we de wethouders over hun ervaringen bij de praktische uitvoer van het beleid, in Den Haag en Rotterdam de beleidsadviseurs. Daarnaast gingen we in iedere stad op reportage bij verschillende organisaties en particulieren die aangaven met antirookbeleid bezig te zijn. Ook spraken we uitvoerig met medewerkers van de Alliantie Nederland Rookvrij en toetsten we onze bevindingen bij hoogleraren en specialisten uit het veld.

KADER: Wat halen stopprogramma's uit?

Gemeenten die de leefstijl van hun inwoners willen beïnvloeden, kunnen terecht bij Loket Gezond Leven, dat valt onder het ministerie van Volksgezondheid. Van de tien tabaksprogramma's zijn er bij slechts vier aanwijzingen dat ze een positief effect hebben op het rookgedrag. Een daarvan is Actie Tegengif, een internationale niet-roken wedstrijd gericht op jonge middelbare scholieren, waar ook in Nederland jaarlijks tienduizenden scholieren aan deelnemen. 'Bewezen effectief', leert een eerste blik op Loket Gezond Leven. Maar uit het onderliggende onderzoek blijkt dat het percentage rokers onder deelnemende scholieren al na een jaar nauwelijks meer verschilt van leeftijdsgenoten die niet hebben deelgenomen aan Actie Tegengif.

Zou dit de reden kunnen zijn dat beleidsmakers de nadruk leggen op andere thema's? Het lijkt bij geïnterviewden de heersende gedachte: met gezonde voeding en bewegen valt meer gezondheidswinst te behalen dan met roken. Daar is Arie Dijkstra, hoogleraar Psychologie aan de Rijksuniversiteit Groningen gespecialiseerd in verslavingen, niet van overtuigd: *'De slagingspercentages zijn binnen alle preventiethema's laag, bij overgewicht nog wel lager dan roken.'* Volgens hem gaat het dan ook vooral om een gevoelsmatige winst. *'Rokers hebben pas succes als ze volledig stoppen. Wanneer je iets vaker beweegt of iets gezonder eet, heb je toch al het gevoel dat je vooruit gaat.'*